

УДК 341.71-054.72 (477) «1935» : 94 (560)
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.5.296>

Лариса Підгірна*

КОМАНДА ЧЕКІСТІВ–ЛІКВІДАТОРІВ. ПЕРЕДЧАСНА СМЕРТЬ В. МУРСЬКОГО: НЕВИЛКОВНА ХВОРОБА ЧИ СПЕЦОПЕРАЦІЯ ОДПУ (1935 р.)

Анотація. У 1935 році, у Стамбулі, у віці сорока семи років, від онкологічного захворювання передчасно помирає очільник нелегальної резидентури «Стамбульська платформа», представник ДЦ УНР в екзилі, фаховий журналіст і дипломат В. Мурський. Його смерть, фактично зводить нанівець всі проєкти та напрацювання нелегальної резидентури і на довгі десятиліття відкладає отримання Православною церквою України жаданої автокефалії. За кілька місяців по смерті В. Мурського передчасно помирає і лояльний до української політичної еміграції та вирішення питання надання ПЦУ Томосу, Вселенський Патріарх, Фотій II. На думку авторки, такі послідовні передчасні смерті могли бути не випадковими.

З 1929 по 1935 рр. в Стамбулі діяли кадрові представники радянської розвідки, знані як «фахівці по Сходу» та професійні кілери Я. Блюмкін, Н. Ейтінгон в Г. Агабеков, у «послужному списку» яких було чимало спецоперацій по ліквідації неугодних радянській владі осіб – лідерів національного спротиву, релігійних лідерів, очільників білогвардійського руху, радянських біженців і, навіть, колег-чекістів. Авторка досліджує припущення, висунуте й іншими науковцями – можливість ліквідації В. Мурського радянськими спецслужбами.

Дослідивши хронологічний ланцюжок подій і застосувавши емпіричний та інші наукові методи дослідження, авторка робить цілком обґрунтоване припущення, що ліквідація керівника нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі, «Стамбульської платформи», В. Мурського агентами радянської розвідки за допомогою розробок радянської відомчої токсикологічної лабораторії «Спеціальний кабінет» була абсолютно можливою.

Ключові слова: Стамбульська платформа, «Спеціальний кабінет», українська політична еміграція, міжвоєнна Туреччина, Володимир Мурський, Микола Забелло, українські екзильні спецслужби

Постановка проблеми. Раптове невилковне захворювання та передчасна смерть В. Мурського, очільника нелегальної резидентури «Стамбульська платформа», представника ДЦ УНР в екзилі, у Стамбулі (1935 р.), викликає у сучасних дослідників багато запитань, котрі досі залишаються без належної відповіді. У даній статті авторка намагається дослідити цю проблему: аналізуючи хронологію подій та історичних обставин, обґрунтувати можливу фізичну ліквідацію В. Мурського радянськими спецслужбами.

Аналіз джерел та останні дослідження. У ході роботи над цією науковою статтею авторка звернулася до досліджень сучасних науковців В. Лозицького¹, О. Музичка²,

---

* Підгірна Лариса Миколаївна – аспірантка кафедри історії України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0197-8011>; e-mail: ester.globus@gmail.com

¹ Лозицький В.С. (упоряд.) Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. Київ: Парламентське вид-во, 2008. 928 с.

² Музичко О. Володимир Мурський: полум'яний вчитель з обличчям філософа // Вінцовський Т.С., Музичко О.Є., Хмарський В.М. та ін. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. Одеса: ТЕС, 2011. С. 351–362.

В. Окіпнюка та Д. Козлова³, Л. Вовчук⁴, Т. Висоцької⁵, Т. Вронської⁶, О. Бажана⁷ та Л. Підгірної⁸, де подаються окремі аспекти щодо біографії В. Мурського, деякі напрями його діяльності на чолі нелегальної резидентури «Стамбульська платформа» тощо. Також приділено увагу мемуарам сучасника подій Г. Агабекова⁹, працям П. Густеріна¹⁰ та М. Шкаровського¹¹.

Однак, основою дослідження є агентурні донесення та листування – документи архівного масиву Галузевого держархіву Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ).

Мета статті – дослідити питання можливої ліквідації радянськими спецслужбами очільника нелегальної резидентури «Стамбульська платформа», представника ДЦ УНР в екзилі, В. Мурського шляхом застосування продукції так званого «Спеціального кабінету» – секретної хімічної лабораторії ОДПУ.

Виклад основного матеріалу. У 1935. в Стамбулі від невиліковної хвороби передчасно помирає В. Мурський¹², очільник «Стамбульської платформи» – нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі. Як наслідок проект здобуття автокефалії для ПЦУ та православних церков інших, поневолених Росією народів, проект створення Далекосхідної Української республіки, подальша співпраця з Японським і Турецьким урядами, розпочаті за життя В. Мурського, залишаються нереалізованими.

За дивним співпадінням, через кілька місяців після смерті В. Мурського, так само передчасно помирає прибічник автокефалії української церкви та вельми прихильний до української політичної еміграції у Стамбулі, Вселенський Патріарх Фотій II¹³.

З моменту прибуття до Стамбулу у 1929 р. В. Мурський потрапляє під загальне спостереження радянської розвідки. Попередньо ОДПУ вдалося завербувати та впровадити

---

³ Окіпнюк В., Козлов Д. Томос-1930 або Як «український нунцій» у Стамбулі боровся за автокефалію УПЦ // Історична правда. 2018. 8 жовтня. URL: <http://surl.li/rkvgm>; Окіпнюк В., Козлов Д. Таємний фронт Володимира Мурського // Історична правда. 2020. 6 жовтня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/10/6/158218/>; Окіпнюк В., Козлов Д. Володимир Мурський – представник екзильного уряду в Стамбулі // Історична правда. 2018. 17 вересня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5b868bf60ab87/>

⁴ Vovchuk L. Information activities of 'the Istanbul Platform' in 1929-35 // Старожитності Лукомор'я. 2024. № 4. С. 76-82. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.4.282>; Vovchuk L. Daily activities of the Istanbul platform members in 1929-35 // Consensus. 2024. № 3. Р. 69-77. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-03/069-077>

⁵ Висоцька Т.М. Автокефалія православних як чинник змін в релігійно-церковному та суспільно-політичному житті України. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/Doctor_filosofii/Diser/Vysotska.pdf

⁶ Вронська Т.В. Інформаційний інструментарій розколу української політичної еміграції у міжвоєнний період: незасвоєні уроки минулого // Інформація і право. 2018. № 2 (25). URL: <http://surl.li/cgpgf>

⁷ Бажан О. Лабораторії смерті. Як спецслужби вбивають за допомогою смертельних отрут // New Voice. 2018. 14 квітня. URL: <https://bit.ly/48GuQpq>

⁸ Підгірна Л.М. «Стамбульська платформа» УНР у 20-30-ті рр. ХХ ст.: Просопографічний портрет // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2022. Т. 36. С. 210-226; Підгірна Л. Микола Забелло (1892-1967): персональна біографія агента ОДПУ «Надія» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2022. Т. 40. С. 205-220.

⁹ Агабеков Г.С. Записки чекиста. Берлін: Издательство «Стрела», 1930. 247 с.

¹⁰ Густерин П.В. Советская разведка на Ближнем и Среднем Востоке в 1920-30-х годах. LAP Lambert Academic Publishing, 2014. 200 с. URL: <http://surl.li/gawsa>

¹¹ Шкаровський М.В. Константинопольский патриархат и Русская Православная Церковь в первой половине ХХ века. Москва: Индирик, 2014. 232 с.

¹² Окіпнюк В., Козлов Д. Володимир Мурський - представник екзильного уряду в Стамбулі...

¹³ Шкаровський М.В. Константинопольський патриархат... С. 66.

свого агента М. Забелло¹⁴ спочатку до керівництва Української Громади в Стамбулі¹⁵, а потім – у найближче оточення самого В. Мурського¹⁶. М. Забелло, під псевдо «Надія», став його «правою рукою», секретарем і заступником¹⁷. Через руки М. Забелло проходила вся кореспонденція, яка, згідно агентурних донесень, ним старанно копіювалася й у подальшому лягала на стіл його кураторів з радянської розвідки. У результаті вся оперативна інформація, переписка із очільниками екзильних спецслужб і представниками ДЦ УНР в екзилі ставали відомими ОДПУ.

У науковій статті «Микола Забелло (1892-1967). Персональна біографія агента ОДПУ «Надія»¹⁸ Л. Підгірна детально розглядає можливість вербування радянською розвідкою М. Забелло і, дослідивши масив документальних свідчень, агентурних донесень і досліджень вітчизняних науковців припускає, що цілком ймовірно, у поле зору радянської розвідки він потрапляє у 1928 р., коли нелегальну радянську резидентуру у Стамбулі очолював Я. Блюмкін¹⁹.

Власне, Я. Блюмкін – це перше прізвище одного з чекістів так званої «команди ліквідаторів», які працювали у той час з чіткою метою – налагодження діяльності радянських нелегальних резидентур на Близькому Сході й усунення небезпечних політичних опонентів радянської влади.

З 1929 р., після вимушеного повернення Я. Блюмкіна до СРСР, звинуваченого у троцькізмі та зраді, новим віце-консулом радянського консульства та виконуючим обов'язки керівника нелегальної радянської резидентури у Стамбулі стає Н. Ейтінгон, який виконував покладені на нього функції до призначення Г. Агабекова.

Кожен з цих співробітників радянської розвідки безпосередньо був причетний до встановлення радянської влади на Далекому та Близькому Сході методами червоного терору; до організації та здійснення атентатів²⁰ проти відомих діячів національного спротиву, білогвардійського руху, радянських біженців, «невозвращенців» і навіть власних колег-чекістів.

Для складання повного пазлу подій пропонуємо розглянути ґрунтовніше цих особистостей.

Ейтінгон Н. Колишній офіцер царської армії, «зміновіхівець», розпочав свою діяльність у лавах ЧК в Башкирії. Потім працював в іноземному відділі ОДПУ в Китаї, опісля – в Туреччині.

У 1929 р., якраз на час прибуття до Стамбулу В. Мурського, Н. Ейтінгон²¹ змінив на посту свого попередника, резидента ОДПУ Я. Мінського, отримавши для прикриття посаду віце-консула радянського консульства у Стамбулі. Під час примусового відкликання до Москви Я. Блюмкіна координував його ділянку роботи. Упродовж 1930-1935 рр. служив

---

¹⁴ Галузевий держархів Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617, Т. 2. Арк. 301.

¹⁵ Ibid. Т. 9. Арк. 247.

¹⁶ Ibid. Т. 8. Арк. 56.

¹⁷ Вронська Т.В. Інформаційний інструментарій розколу української політичної еміграції...

¹⁸ Підгірна Л. Микола Забелло (1892-1967)... С. 205-220.

¹⁹ Окіннюк В., Козлов Д. Таємний фронт Володимира Мурського...

²⁰ Атентат – умисне вбивство політика чи іншої особи, яка займається громадською діяльністю, з політичних, ідеологічних чи військових причин. – Прим. ред.

²¹ Агабеков Г.С. Записки чекиста... С. 214.

керівником секції нелегальних спецоперацій ІНО ОДПУ. Тобто здійснював функції аж до передчасної смерті В. Мурського.

До початку Другої Світової війни у послужному списку Н. Ейтінгона накопичилося безліч вагомих за своїми наслідками диверсійних шпигунських спецоперацій та атентатів, серед яких вбивство Чжан Цзоліня (лідера Маньчжурії та Північного Китаю, 1928 р.), одурманення за допомогою сильнодіючої наркотичної речовини та викрадення лідерів Білого руху А Кутепова (1930 р.) та Є. Міллера у Франції (1937 р.)²²; цілком вірогідна співучасть у вбивстві завербованого ОДПУ агента, одного з видатних діячів білогвардійського руху М. Скобліна в Іспанії (1938 р.)²³; організація вбивства Л. Троцького у Мексиці (1940 р.).

Блюмкін Я. Свою закордонну чекістську діяльність розпочав у червні 1920 р., з не вельми вдалої місії у Персії. З 1923 р., ставши співробітником ІНО ОДПУ, виконував роль керівника нелегальної резидентури у Палестині. Надалі працював у Закавказзі та в Грузії. З 1926 р. Я. Блюмкін – представник ОДПУ у Монгольській республіці. Паралельно здійснюючи спецоперації у Китаї, Тибеті та Індії. З 1928 р. за перебування у Стамбулі Н. Ейтінгона призначається нелегальним резидентом радянської розвідки у Стамбулі, звідки координує радянську розвідку по всьому Близькому Сходу.

Користуючись можливостями та ресурсами ОДПУ, задля власного збагачення налагоджує контрабанду стародруків і священних юдейських книг із синагог міст підрадянської України та продаж останніх на приватних аукціонах. На час прибуття В. Мурського з родиною до Туреччини, Я. Блюмкін упродовж декількох місяців перебуває на своєму посту і, на думку авторки, саме він міг бути тим радянським агентом, який завербував М. Забелло. Я. Блюмкін був відкликаний до Москви та розстріляний за звинуваченням у троцькістських поглядах і зраді поміж 8 жовтня та 12 грудня 1929 р. Попри вельми сумнівну репутацію та фаховість Я. Блюмкіна колеги називали його «блискучим фахівцем по Близькому Сходу»²⁴.

Агабеков Г. Розпочав свою кар'єру чекіста на посаді оперативного співробітника ЧК у Туркестані, брав безпосередню участь у ліквідації колишнього турецького військового міністра, одного з лідерів басмацького руху в Центральній Азії, ідеолога пан-Туранства, Енвера-паші. З 1924 р. Г. Агабеков працював в апараті ІНО ОДПУ в Афганістані, з 1926 р. – в Ірані, а з 1928 р. – начальником сектору по Середньому та Близькому Сходу. З жовтня 1929 р., із відкликанням до Москви й обвинуваченням у зраді попередника, Я. Блюмкіна, став резидентом нелегальної розвідки у Стамбулі. У 1930 р., вірогідно, будучи завербованим агенткою британської розвідки, втік зі Стамбулу до Франції. Після чого опублікував низку викривальних мемуарів і книг стосовно діяльності агентури ОДПУ на Близькому Сході, що призвело до провалу радянської резидентури в Ірані й інших близькосхідних регіонах. Г. Агабекова було ліквідовано спецгрупою ІНО НКВС у Франції у 1937 р.²⁵

Навіть такий побіжний огляд діяльності радянської розвідки у Туреччині дає нам можливість констатувати, що між 1926 і 1938 роками ОДПУ зосередила у Стамбулі команду

---

²² Бажан О. Лабораторія смерті...

²³ Лазарев С.Е. Скоблин Николай Владимирович // Сорокин А.К. (отв. ред.). Россия в Гражданской войне. 1918-1922. Энциклопедия в 3 т. Т. 3. Р-Я. Москва: Политическая энциклопедия, 2021. С. 222.

²⁴ Агабеков Г.С. Записки чекиста... С. 221.

²⁵ Ibid. С. 9-36.

не просто «фахівців по Сходу», а справжніх спеціалістів з фізичної ліквідації осіб, неугодних радянській владі²⁶: Я. Блюмкіна, М. Ейтінгона, Г. Агабекова²⁷.

Способи, які вони застосовували для усунення небажаних і небезпечних для радянської влади осіб, варіювалися від застосування наркотичної речовини до розчинення тіла «підопічного» у соляній кислоті.

У контексті наведеної вище інформації важливо зазначити, що саме в ці роки у Москві активізує свою діяльність так званий «Спеціальний кабінет» – створена за безпосереднім наказом В. Леніна ще у 1921 р. токсикологічна хімічна лабораторія, яка до 1937 р. формально знаходилася при Всесоюзному інституті біохімії СРСР, під очільництвом професора І. Козакова.

Відомо, що наукові досліді цієї секретної хімічної лабораторії проводилися фахівцями інституту біохімії під керівництвом Г. Майрановського, фактично, ідеолога та практика вбивств за допомогою токсичних препаратів. Головним завданням лабораторії було створення спеціальної хімічної зброї, яку представникам радянських спецслужб можна було б застосовувати у звичайних побутових ситуаціях і яка б не залишала жодних слідів у тілі жертв. Тому докази навмисного вбивства були б відсутніми. Так, симптоми, до прикладу, мали б скидатися на раптовий серцевий напад (як у випадку із високопоставленим чекістом Фріновським)²⁸ чи інші невідворотні захворювання, як у випадку із передчасною смертю В. Мурського, який помер від геморагічної пухлини головного мозку²⁹ чи Фотія II – від раптового серцевого нападу.

На жаль, переконливі докази даної теорії відсутні. Однак, з огляду на аналогічні припущення дослідників В. Окіпнюка та Д. Козлова, а також застосовуючи емпіричний та історико-порівняльний методи наукового дослідження й історичні факти, як-от: активізацію у 1935 р. діяльності «Спеціального кабінету» – токсикологічної лабораторії за очільництва майора держбезпеки І. Сербрянського при підрозділі ІНО НКВС із символічною назвою «СТОН», а також відомі факти застосування ліквідаторами ОДПУ-НКВС широкого арсеналу інструментів для усунення політичних опонентів радянської влади, логічно припустити, що маємо справу із реально підготованими атентатами, здійсненими за вказівкою радянської влади та спрямованими на ліквідацію В. Мурського та Вселенського Патріарха, Фотія II.

Без сумніву, постать В. Мурського, як представника ДЦ УНР в екзилі та українських екзильних спецслужб, очільника нелегальної унівської резидентури «Стамбульська платформа» від початку була вельми важливим об'єктом оперативної розробки радянської розвідки. Інтерес радянської агентури до В. Мурського посилювався не лише через налагодження ним активної просвітницької та неофіційної дипломатичної діяльності у Стамбулі; вирішення міграційних проблем української політичної еміграції та української діаспори загалом³⁰, але й через відверту пропагандистську, антирадянську діяльність; виконання ним та його групою вагомого об'єму серйозної розвідувальної роботи.

---

²⁶ Ibid. С. 221-224.

²⁷ Густерин П.В. Советская разведка на Ближнем и Среднем Востоке в 1920–30-х годах... С. 180–220.

²⁸ Бажан О. Лабораторія смерті...

²⁹ Окіпнюк В., Козлов Д. Таємний фронт Володимира Мурського...

³⁰ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617, Т. 2. Арк. 270, 271.

Варто зауважити, що із настанням охолодження відносин між Туреччиною та СРСР у 1930-х рр., В. Мурський, як очільник нелегальної резидентури, у певному сенсі отримує карт-бланш: відбувається помітна радикалізація намірів ДЦ УНР в екзилі, ведеться мова про низку амбітних антирадянських проєктів, організація, підготовка та втілення котрих замикається саме на В. Мурському.

Найперше, це видання праць В. Мурського турецькою мовою – «Справжнє обличчя нової Росії», «Туреччина і Росія. Туреччина й Україна»³¹, «Україна та її боротьба за державність»³², що носили відверто пропагандистський, антирадянський характер і були презентовані близько 300 іноземним дипломатам у Стамбулі, відомим турецьким представникам культури, політикам і громадським діячам. Один екземпляр з особистим автографом В. Мурського було презентовано і самому Ататюрку³³.

Також мова йшла про налагодження зв'язків із представниками іноземних розвідок³⁴, встановлення контактів із дружніми діаспорами поневолених Росією народів, укладання Договору з очільником Кримськотатарської діаспори С. Киримером про Автономію Криму у складі майбутньої незалежної України. Варто згадати і про укладання В. Мурським Меморандуму про налагодження ДЦ УНР в екзилі співпраці з урядом Японії³⁵ щодо створення на теренах Зеленого Клину Української Далекосхідної республіки для розхитування позицій СРСР на Далекому Сході; організацію доставки морським та сухопутним шляхом на підрадянську Україну та до Туркестану агітаційної літератури й комунікатів, зброї, агітаторів і навіть воєнізованих загонів; ведення радіотрансляцій, тощо.

Також неабияк більшовицьку владу турбувала діяльність В. Мурського щодо вирішення релігійного питання на підрадянських територіях³⁶. Будь-які релігійні спільноти та їх духовенство мали бути цілком підконтрольними радянському тоталітарному режиму. Такі наміри були чітко окреслені вже за часів В. Леніна. Так, у 1918 р. в християнських та інших релігійних спільнотах штучно поглибився розкол, почалася боротьба двох партій духовенства – «обновленців» і «консерваторів»³⁷.

Вселенський Патріархат, намагаючись на початку стримано реагувати на процеси, що мали місце у релігійному середовищі СРСР, врешті вступив у гострий конфлікт із так званою Російською православною церквою, очільники якої, підпорядковані та підзвітні радянській владі, не могли змиритися із можливістю надання автокефалій православним церквам поневолених Росією народів³⁸.

На той період Вселенський Патріархат переживав не найкращі часи. Саме його існування у контексті реформ уряду Ататюрка та неофіційної політики пан-Туранства³⁹ перебувало під загрозою. Тож Вселенський Патріархат, щоб продемонструвати

---

³¹ Ibid. Т. 2. Арк. 283.

³² Ibid. Т. 6. Арк. 1, 2.

³³ Дашкевич Я.Р. Турецько-українські взаємовідносини в першій половині ХХ століття // Україна. Наука і культура. 2009. Вип. 35. С. 62-72.

³⁴ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12628, Т. 8. Арк. 28-38.

³⁵ Vovchuk L. The daily activities of the Istanbul platform members in 1929-35... P. 74.

³⁶ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617, Т. 9. Арк. 242, 243.

³⁷ Шкаровський М.В. Константинопольський патріархат... С. 35.

³⁸ Ibid. С. 17.

³⁹ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617, Т. 3. Арк. 112-114.

самодостатність і незалежність, почав заручатися підтримкою усіх нетурецьких християнських і світських сил у регіоні й активно поширювати свою юрисдикцію на країни, де мешкала православна діаспора⁴⁰.

1 січня 1919 р. звернення Головного Отамана УНР С.Петлюри до Вселенського Патріарха⁴¹ про надання автокефалії Православній церкві України викликало обурення не лише російського духовенства, але й очільників радянської влади. Прагнення автокефалії вбачалося ними вкрай небезпечним, бо означало духовну та політичну єдність української нації, повне відокремлення, а також зміцнення міжнародних позицій молодого Української держави⁴².

Після згортання УНР та окупації українських теренів радянською владою повторні намагання української політичної еміграції та духовенства здобути Томос так само розглядалися радянцями як вкрай небажана і небезпечна претензія українців на духовне та національне самовизначення, підрив авторитету та розхитування міжнародних позицій СРСР.

Попередньою підготовкою й організацією візиту до Стамбулу представника ДЦ УНР в екзилі В.Прокоповича та його зустрічі із Вселенським Патріархом Фотієм II у зв'язку із можливим отриманням автокефалії Православною церквою України займався саме В. Мурський⁴³. Його ж авторству належать тексти офіційних документів звернення ДЦ УНР в екзилі до Вселенського Патріарха Фотія II та налагодження усіх необхідних контактів⁴⁴.

Загалом, цілком обґрунтовано можемо припустити, що діяльність В.Мурського вельми драгувала й у певному сенсі підривала амбітні плани радянського представництва та радянської розвідки у Стамбулі.

Тож, вірогідно, невиліковне захворювання В.Мурського могло бути результатом, спровокованим поступовим і цілеспрямованим втручанням так званої «продукції» «Спеціального кабінету». За допомогою родини М.Забелло проводити таку спецоперацію протягом певного часу не складало б великих труднощів, адже до співпраці із радянською розвідкою, вочевидь, була залучена і дружина М.Забелло, Катерина⁴⁵, що перебувала з дружиною В.Мурського, Софією у теплих, дружніх стосунках і часто гостювала в домі Мурських. Що, ймовірно, значно полегшувало виконання завдань даних радянським кураторами: стеження та здобування оперативної інформації⁴⁶, а можливо, й поступового отруєння В.Мурського.

Примітно, що із його передчасною смертю⁴⁷ радянська розвідка таки досягає своєї мети: «Стамбульська платформа» згортає свою діяльність, а разом із цим і всі розпочаті важливі державницькі проекти.

Щодо діяльності Вселенського Патріархату, то ця релігійна інституція у міжвоєнний період хоч і втрачає значну частину своєї пастви у Туреччині, проте збільшує свій вплив у

---

⁴⁰ Шкаровський М.В. Константинопольський патріархат... С. 61.

⁴¹ Висоцька Т.М. Автокефалія православних...

⁴² Шкаровський М.В. Константинопольський патріархат... С. 17.

⁴³ Музичко О. Володимир Мурський: полум'яний вчитель з обличчям філософа... С. 351-362.

⁴⁴ Окінюк В., Козлов Д. Томос-1930 або Як «українських нунцій» у Стамбулі борюся за автокефалію УПЦ...

⁴⁵ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617, Т. 8. Арк. 54.

⁴⁶ Ibid. Т. 8. Арк. 51.

⁴⁷ Ibid. Т. 15. Арк. 20.

православному світі. Разом із тим, намагаючись поширити вплив на єпархії й автономні православні церкви, у Вселенського Патріархату погіршуються стосунки із підконтрольними радянській владі Московським Патріархатом та Російською православною церквою за кордоном.

Зважаючи на тоталітарний характер радянської влади та радикальність дій радянської агентури, подальші події так само не є несподіваними. Тож ще одним підтвердженням теорії ліквідації В. Мурського у контексті виконання ним важливих спецоперацій, як-от – здобуття Томосу, може стати той факт, що через кілька місяців по його смерті, 29 грудня 1935 р., у віці 61 року, від серцевого нападу передчасно помирає ще один важливий фігурант справи, від діяльності якого залежало здобуття автокефалії Православною церквою України, Вселенський Патріарх Фотій II. Його кончина, варто зауважити, так само викликає багато запитань.

Висновки. На жаль, через брак документальних свідчень авторка не може з усією впевненістю стверджувати, що невиліковна хвороба та передчасна смерть В. Мурського є результатом спецоперації ОДПУ. Однак, аналізуючи обставини перебування В. Мурського у Стамбулі упродовж 1929-1935 рр., характерну специфіку діяльності та радикалізм радянських спецслужб у ліквідації неугодовних радянській владі політичних опонентів, наближеність до Мурських завербованої ОДПУ родини Забелло; подальші події, як-то – раптова смерть Вселенського Патріарха Фотія II та згорання діяльності «Стамбульської платформи», ми цілком можемо припустити, що невиліковна онкологічна хвороба та подальша смерть В. Мурського були спровоковані ретельно спланованою секретною спецоперацією радянської агентури.

Смерть В. Мурського вирішувала для радянської влади багато завдань і закривала одразу кілька проблем: нелегальна резиденція «Стамбульська платформа» втрачала свого компетентного очільника, а екзильний український уряд – представника, досвідченого та фахового дипломата й розвідника. Як показали подальші події, знайти гідну та рівноцінну заміну В. Мурському ДЦ УНР в екзилі так і не спромігся. У свою чергу, екзильний уряд та українські спецслужби, будучи поінформованими про його співпрацю з ОДПУ, не розглядали М. Забелло, як можливу заміну В. Мурському.

Передчасна смерть В. Мурського та Фотія II, початок Другої Світової війни фактично призвели до того, що вкрай чутлива та неприйнятна для радянської влади проблема – вельми успішне намагання української політичної еміграції здобути Томос для ПЦУ та православних церков поневолених Росією інших народів, у певному сенсі зникає з порядку денного. У випадку України – відкладається на довгі роки, аж до проголошення української державності та, власне, отримання автокефалії у січні 2019 р.⁴⁸

Тож обираючи поміж природнім, «щасливим» для радянської розвідки збігом обставин і ретельно спланованою спецоперацією з ліквідації В. Мурського із застосуванням новітніх розробок токсикологічної лабораторії ОДПУ, авторка схиляється до другого варіанту.

---

⁴⁸ *Висоцька Т.М.* Автокефалія православних...

Larysa Pidhirna

A team of Chekist liquidators. The premature death of V. Mursky: incurable disease or ODPU special operation (1935)

Abstract. In 1935, in Istanbul, at the age of 47, V. Murskyi, the head of the illegal residency 'Istanbul Platform', representative of the UNR DC in exile, professional journalist and diplomat V. Murskyi died prematurely of cancer. His death, in fact, nullifies all the projects and efforts of the illegal residency and postpones the acquisition of the desired autocephaly by the Orthodox Church of Ukraine for a long decade. A few months after the death of V. Murskyi, the Ecumenical Patriarch Fotius II, loyal to Ukrainian political emigration and the resolution of the issue of granting the OCU to Tomos, died prematurely. According to the author, such consecutive premature deaths could not be an accident. Due to the fact that from 1929 to 1935 personnel representatives of Soviet intelligence, known as 'specialists in the East' and professional killers Ya. Blumkin, N. Eitingon and H. Agabekov, operated in Istanbul. In their 'track record' there were many special operations for the elimination of persons objectionable to the Soviet authorities – leaders of the national resistance, religious leaders, leaders of the White Guard movement, Soviet refugees and even chekist colleagues. The author considers the assumptions put forward by other scientists – the possibility of the liquidation of V. Murskyi by the Soviet special services.

Having studied the chronological chain of events and applied empirical and other scientific research methods, the author makes a well-founded assumption that the liquidation of the head of the illegal residency of the Central Ukrainian People's Republic in exile, the 'Istanbul Platform', V. Murskyi by Soviet intelligence agents with the help of the developments of the Soviet departmental toxicological laboratory 'Special Cabinet' was absolutely possible.

Keywords: Istanbul Platform, 'Special Cabinet', Ukrainian political emigration, interwar Turkey, Volodymyr Murskyi, Mykola Zabello, Ukrainian exile special services